

कक्षा - XII (ऐच्छिकम्)
'संस्कृत'
अपेक्षित- उत्तराणि अङ्कयोजना च

खण्ड: 'क'

15

अपठितांश-अवबोधनम्

1. (अ) प्रथमः अनुच्छेदः ½×2=1
- I. एकपदेन उत्तरम्
- (i) परोपकारेण
- (ii) यशः
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2
- ते जनाः नूनं धम्याः भवन्ति ये प्राणिनां हितेच्छया जीवनस्य धनस्य च त्यागं कुर्वन्ति।
- III यथानिर्देशम् उत्तराणि ½×4=2
- (i) कर्तृपदम् - मनुष्यः
- (ii) विलोमः - परपीडनम्
- (iii) विशेषणपदम् - उपकृतः
- (iv) जनेभ्यः
- (आ) द्वितीयः अनुच्छेदः ½×4=2
- I. एकपदेन उत्तरम्
- (i) पिता
- (ii) बाल्य
- (iii) हर्षचरितम्
- (iv) कादम्बरी
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 1×2=2
- (i) हर्षवर्धनः बाणभट्टं स्वराजसभायां सम्मानितवान्।
- (ii) पुलिन्दः कादम्बर्याः उत्तरभागं रोचकतथ्यैः सह पूर्णं कृतवान्।
- III यथानिर्देशम्- 1×4=4
- (i) सः
- (ii) रचना

- (iii) बाणभट्टस्य
(iv) कुशाग्रबुद्धिः

IV. शीर्षकम्— बाणभट्टः/बाणभट्टस्य परिचयः, गद्य सम्राट् बाणः अथवा अन्यत् किमपि समुचितं 1×4=4
शीर्षकम्।

खण्डः 'ख'

15

संस्कृतेन रचनात्मककार्यम्

2. कथालेखनम् - रिक्तस्थानपूर्तिः ½×1
0=5
- (i) स्वागतं
(ii) उपदेशं
(iii) ऐच्छत्
(iv) श्रद्धालः
(v) आशीर्वादं
(vi) प्रचलिताः
(vii) वसन्तु
(viii) चकिताः
(ix) हितम्
(x) श्रद्धया
3. 'सदाचारः' इति विषये मञ्जूषासहायतया अथवा स्वेच्छया संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लेख्यानि। 1×5=5

खण्डः 'ग'

50

पठितांश-अवबोधनम्

4. (क) गद्यांशः 5
- I. एकपदेन उत्तरम् ½×2=1
(i) साधुभिः
(ii) लक्ष्म्या
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2
महामोहकारिणि यौवने सावधानतया भवितव्यम्।
- III यथानिर्देशम् 1×2=2
(i) राज्यतन्त्रे
(ii) सुहृद्भिः

5

- (ख) पद्यांशः
- I. एकपदेन उत्तरम् ½×2=1
- (i) त्रिभुवनम्
- (ii) निजहृदि 2×1=2
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम्
- सज्जनाः मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपर्णाः भवन्ति। 2×1=2
- III यथानिर्देशम्
- (i) सन्तः
- (ii) उपकारः
- (ग) नाट्यांशः 5
- I. एकपदेन उत्तरम्
- (i) तीक्ष्णतराः ½×2=1
- (ii) चन्द्रकेतुः
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2
- विस्फारितशरासनाः आयुधश्रेणः कुमारं तर्जयन्ति।
- III यथानिर्देशम् 1×2=2
- (i) दृप्तां
- (ii) त्वरितम्
5. शुद्ध-अर्थ चयनम् ½×4=2
- (i) (स) नेत्रे (ii) (ब) वर्षाणि
- (iii) (अ) निरन्तरम् (i) (ब) विस्तारयतु
6. प्रश्ननिर्माणम् 1×4=4
- (i) ब्राह्मणः कानि गृहीत्वा उज्जयिनीं गतवान्?
- (ii) कस्मात् जनः राजवचनम् अनुगच्छति?
- (iii) कस्याः सप्तभेदाः सन्ति?
- (iv) कतिविधं प्रीतिलक्षणम्?
7. भावार्थयोः रिक्तस्थानपूर्तिः 3+3=6
- (अ) (i) अविचार्य (ii) सुचिन्तनं (iii) सम्पत्तयः
- (आ) (i) महापुरुषः (ii) प्रस्तौति (iii) प्रमाणम्
8. अन्वययोः रिक्तस्थानपूर्तिः 1½+1
- (अ) (i) अशुभम् (ii) दृष्टेः (iii) कल्पेत ½=3

(आ) (i) सर्वत्र (ii) नीरम् (iii) मानसम्

9. यथानिर्देशम् उत्तराणि

- (क) कः कम् कथयति। 1×2=2
(i) शुकनाशः चन्द्रापीडं प्रति
(ii) बटवः लवं प्रति
- (ख) विशेष्यपदम्— 1×2=2
(i) मित्रं
(ii) कौत्सः 1×2=2
- (ग) कर्तृपदचयनम्
(i) कुमारः
(ii) केयूरामि 1×2=2
- (घ) सर्वनामपदे काम्मां प्रयुक्ते
(i) कौत्साय
(ii) सुश्री मेरीकृते
- (ङ) समानार्थकपदे 1×2=2
(i) पयोदः
(ii) अर्कः

अथवा

- विलोमपदचयनम् 1×2=2
(i) शूरम्
(ii) सुजनम्

10. (क) कवीनाम् एकस्य काव्यस्य नाम— 1×5=5

भवभूतिः— उत्तररामचरितम्, भारविः — किरातार्जुनीयम्, माघः — शिशुपालवधम्, कालिदासः—, रघुवंशमहाकाव्यम्, महर्षिः वेदव्यासः— महाभारतम्

- (ख) रचनानां लेखकनामानि 1×2=2
(i) पाषाणीकन्या — श्री चन्द्रशेखरदासः
(ii) शिवराजविजयम् — पण्डित-अम्बिकादत्त व्यासः
(iii) प्रबन्धमञ्जरी — पण्डित-हृषीकेश भट्टाचार्यः
(iv) समुद्रसङ्गमः — दाराशिकोहः
(v) नीतिशतकम् — भर्तृहरिः

खण्डः — 'घ'

छन्दोऽलङ्काराः

20

11. (अ)

(i) दीर्घः 1×2=2

(ii) गुत्रमयम् 1×4=4

(ब)

(i) जतौ तु वंशस्थमुदोरितं जरौ

(ii) रसैरुद्रैश्छि यमनसभलागः शिखरिणी।

(iii) स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः।

(iv) उक्तावसन्ततिलकातभजा जगौ गः।

(स) अनुष्टुप् छन्दसः उदाहरणम् 1×2=2

नालम्बते दैष्टिकतां न निषीदति पौरुषे।

शब्दार्थौ सत्कविखि द्वयं विद्वानपेक्षते॥

मालिनी— सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्॥

1×2=2

(द) शिखरिणी, वसन्ततिलका

अथवा

किमपि अन्यत् उचितम् उदाहरणम्।

12 (i) अनुप्रासः— लक्षणम्— अनुप्रासशब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्।

1½+1

½=3

उदाहरणम्— वहन्ति वर्षन्ति नदन्ति भान्ति

ध्यायन्ति नृत्यन्ति समाश्वसन्ति।

अथवा अन्यत् उचितम् उदाहरणम्।

श्लेषः— श्लिष्टैः पदैरनेकार्थाभिधाने श्लेष इष्यते।

उदाहरणम्—

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता।

अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि॥

अथवा

12 (ii) उपमा लक्षणम्

1½+1

½=3

साम्यं वाच्यमवैधर्म्यं वाक्यैक्य उपमाद्वयोः।

उदा.

(i) ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव।

(ii) छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्।

अथवा अन्यद् उदाहरणं किमपि।

उत्प्रेक्षा- भवेत्सम्भावनोत्प्रेक्षा प्रकृतस्य परात्मना।
उदा.

- (i) सिन्दूरद्रवस्तानामिव वरुणदिगवलम्बिनाम्।
- (ii) जानामि तं पश्यन्ती वञ्चितेव।

13. (अ)

1×2=2

- (i) उपमा
- (ii) यमकम्

(आ)

1×2=2

- (i) रूपकं रूपितारोपो विषये निरपह्वे।
- (ii) सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यंजन संहतेः।
क्रमेण तेनैवावृत्तिर्यमकं विनिगद्यते॥